

Ольга Чепік-Трегубенко

доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Павло Довгопол

заступник начальника Криворізького
відділу надання безоплатної правничої
допомоги Південно-Східного
управління надання безоплатної
правничої допомоги Південно-Східного
міжрегіонального центру з надання
безоплатної правничої допомоги

**УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ВОЄННОГО СТАНУ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Перші ідеї, що надалі були виражені у змісті конституціоналізму з'явилися ще в античні часи. У сучасній історії, зокрема, європейській, конституціоналізм зазнав масштабної трансформації після Другої світової війни. Через три роки після її завершення була прийнята Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), в якій проголошено всесвітнє прагнення держав-членів ООН – права людини є головною цивілізаційною цінністю.

Багато у чому розуміння конституціоналізму складалося на межі соціокультурних традицій конкретного суспільства, які диктували певний образ держави, розуміння свободи, ієрархію цінностей, характер відносин особи та влади. Тому первинне призначення терміну «конституціоналізм» як політико-правового принципу обмеження державної влади конституцією в різних культурних середовищах набувало додаткових властивостей [1, с. 620-621]. Сьогодні різні аспекти конституціоналізму всебічно досліджуються й серед низки підходів слід виокремити те, що юридична наука визначає конституціоналізм як спосіб/вид державного функціонування, за яким держава постає як владно-управлінський апарат, обмежена нормативно визначеними рамками, закріпленими в Конституції та інших нормативно-правових актах. Отже, першочергово конституціоналізм є дотриманням владою та її представниками основоположного принципу права – верховенства права.

В Україні конституціоналізм як політико-правове явище фактично з'являється 28 червня 1996 р. – у день прийняття Основного Закону. Наука конституційного права як фундаментальна національна галузь права продовжує пошуки основних векторів розвитку з метою вдосконалення української моделі конституціоналізму. Наукові праці таких вчених як

М. Баймуратов, Ю. Барабаш, Ю. Бисага, Д. Белов, М. Белова, О. Водянніков, А. Георгіца, М. Гультай, І. Жаровська, В. Кампо, В. Костицький, М. Костицький, О. Кресін, А. Крусян, В. Лемак, М. Марцеляк, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, М. Савчин, І. Словська, О. Скрипнюк, О. Совгіря, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Федоренком, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та багато ін. виступають підґрунтям для подальшого формування національного конституціоналізму України, що особливо актуально в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Розуміння конституціоналізму значною мірою формувалося під впливом соціокультурних традицій конкретних спільнот. Ці традиції визначали уявлення про державу, свободу, ціннісні пріоритети та характер взаємодії між особою і владою. Відтак, первісне значення терміну «конституціоналізм» як політико-правового принципу обмеження державної влади конституцією набувало додаткових нюансів у різних культурних контекстах. Попри розбіжності між різними моделями конституціоналізму, можна виділити спільні засади, що характеризують його як правовий принцип: 1) пріоритет правових законів, зокрема конституції як основного закону; 2) юридичне забезпечення прав і свобод індивіда; 3) інституційно-правова структура державної влади (горизонтальний та вертикальний розподіл) [2, с. 49]. Поняття конституціоналізму є важливим з огляду на іманентну сутність цього поняття. Конституціоналізм є здебільшого науково-філософським сформованим принципом діяльності владних суб'єктів, що полягає у дотриманні останніми принципу верховенства права [4; 5]. Окрім юридичного виміру, конституціоналізм включає також й політичний та антропологічний аспекти державотворення та правотворення.

В ідеї конституціоналізму закладено засади функціонування органів публічної влади виключно з дотриманням принципів демократії та прав людини. Важливо зауважити те, що держава, яка намагається дотримуватись загальних засад демократичності постійно перебуває у стані балансування інтересів держави, суспільства та особи. Однак балансування різних інтересів є діями, що містять протиріччя. Зауважимо, що фактичної провини у цьому немає ні за державою, ні за суспільством.

Окрім об'єктивності у механізмі прийнятті рішень або діяльності державних органів, має місце і суб'єктивізація тих чи інших процесів. Держава будується та управляється людьми. Чи можна сказати, що державні процеси змінюються в залежності від того, хто здійснює управління державою? Безумовно, так, і це простежується у будь-якій державі світу та має позитивні, або ж негативні прояви.

Розвиток конституціоналізму пов'язаний не лише із суспільними інтересами, суб'єктивними поглядами управлінців, а й з зовнішніми викликами та загрозами, що постають перед державою. Введення 24 лютого 2022 р. воєнного стану проголосило для України новий правовий режим, і місце конституціоналізму у ньому зайняло особливе місце.

Конституціоналізмом є дотриманням державою та її органами принципу верховенства права, коли держава у процедурі прийнятті рішень керується найвищими стандартами та намагається знайти найкращу точку балансу. Однак в умовах загрози існування держави знайти баланс досить складно.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Конституція України передбачають, що обмеження прав людини може бути допустиме у виключних випадках, самими поширеними з яких вважається катастрофа природного чи техногенного характеру, а також загроза національній безпеці державі. І у процедурі обмеження прав людини особливо важливо дотримуватись балансу між державними та суспільними інтересами.

У ст. 64 Конституції України передбачена можливість обмеження прав людини в умовах воєнного стану, окрім чіткого переліку прав, що визначені також цією статтею [3, с. 16]. Таке положення не порушує принцип верховенством права, адже його ідеї спрямовані на дотримання права людини у звичайний період, з однієї сторони, та справедливе, раціональне, нормативно передбачене обмеження відповідних прав, з іншої сторони.

Постійне ускладнення балансування для держави виражається не тільки у природі нормативно-правового забезпечення життєдіяльності народу в умовах воєнного стану, а і у його природі та природі людського характеру – вміння/життєва необхідність пристосування до обставин. Прийняття непопулярних рішень у моменті найбільшого напруження та стрес-тестів сприймається суспільством позитивно у більшості випадків, адже такі рішення мають на меті подолання кризових ситуацій. І якраз за рахунок людської здібності до пристосування до стресових, навіть небезпечних обставин, точка балансу може віддалятися.

Цікавим прикладом до розгляду є питання забезпечення права людини на захист персональних даних. Так, положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Конституції України розголошення персональних даних людини без її дозволу дозволяється з метою економічного добробуту, захисту прав людини та в інтересах національної безпеки. Ці явища хоча і є зрозумілими з точки зору лінгвістики, у нормативному значенні є суто ефемерними та не піддаються оцінці допоки не знайдуть реального відображення у нормативно-правовому вимірі. Вказані положення закріплені у ч. 2 ст. 32 Конституції України і до цієї частини статті є офіційне тлумачення Конституційного Суду України по справі №1-9/2012 від 20 січня 2012 р., і навіть в цьому рішенні не розкривається, що саме можна розуміти під національною безпекою, захистом права людини та економічного добробуту. Фактична оцінка дотримання цього принципу може бути здійснена лише в умовах пост моніторингу.

Отже, забезпечення конституціоналізму в умовах воєнного стану для України є актуальним завданням та найбільш значущим викликом для держави фактично за весь час її існування, а також сучасної юридичної науки та політико-правової дійсності. Нині законодавець все ще намагається

віднайти баланс у сфері прийняття рішень, що стосується прямого забезпечення функціонування режиму воєнного стану. Було прийнято вже чимало непопулярних рішень, які суспільством зустрічаються негативно, та сприймаються здебільшого нераціональними. Держава завжди намагається забезпечити своє існування, і чим ближча загроза, тим суворими та нераціональними стають імперативні норми, що встановлюються. Незалежно від умов в яких приймається законодавство, конституціоналізм має знаходити своє відображення не стільки в оцінці дотримання прав людини, а в нормативній передбачуваності, раціональності, обґрунтованості приписів щодо прав людини.

1. Белов Д. М., Белова М. В. Конституціоналізм як категорія в історії правової думки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 620-624.
2. Белов Д. М., Белова М. В. Конституціоналізм: окремі питання еволюції правової думки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 45-50.
3. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 3. С. 16-28.
4. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188. <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/803>.
5. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121-127. <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/61/32>.

Катерина Шаповалова

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософії в галузі «Право»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕБУВАННЯМ СТОРОНИ У СКЛАДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У зв'язку із запровадженням воєнного стану та оголошенням мобілізації відбулися суттєві зміни в розгляді судових справ, в яких однією із сторін є військовослужбовці.